

ČASOPIS ZA POVIJEST
ZAPADNE HRVATSKE
WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue:

1989. U JUGOSLAVENSKOM
KALEIDOSKOPU

1989 THROUGH THE YUGOSLAV
KALEIDOSCOPE

Uredila / Edited by

MILA ORLIĆ

Josip VRANDEČIĆ, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko – osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split: Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest, 2013., 295 str.

Knjiga prof. dr. sc. Josipa Vrandečića *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko – osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi* objavljena je 2013. godine u nakladi Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu. Na svojih 295 str., uključuje popis sadržaja, dan na početku, zatim zahvalu autora, predgovor i uvod, nakon kojega slijedi glavni dio, podijeljen tematsko – kronološki na tri dijela odnosno šest poglavlja, koja slijedi sažetak prvo na hrvatskom (str. 261 – 263), a onda i na engleskom jeziku (str. 264 – 266), zaključno s popisom bibliografije (str. 267 – 274) te kazalima osobnih imena (str. 275 – 285) i geografskih pojmova (str. 286 – 295). Predgovor je napisan od strane prof. dr. sc. Marka Trogrlića, dekana Filozofskog fakulteta u Splitu, a u njemu se ističe autorovo korištenje gotovo netaknutih zapisa venecijanske nuncijature iz Državnog arhiva u Zadru, te uspješno prikazivanje vojno – društvene zbilje u Dalmaciji i odnosa Venecije i Svete Stolice, koristeći te zapise.

Autor u uvodu (str. 11 – 17) navodi više stvari, počevši s ciljem knjige, koji je „... prikazati mletačko – osmanske ratove u Dalmaciji onako kako su o njima čuli i Rimu prenijeli nunciji – Papini veleposlanici u Veneciji.“ (Vrandečić, 2013. str. 11). Nadovezano na to spominju se problemi tog pristupa, jer su nuncijske informacije nepouzdanе, u usporedbi sa doradenim historiografijama tog doba, no ističe se i da daju jaku sliku važnosti rata za dalmatinsko društvo. Navode se zasluge fra Danijela Zeca koji je prepisao svu tu građu, uloga vojne revolucije i domaćeg stanovništva u konačnom vojnom uspjehu, problematične odnose Mlečana s Dalmacijom i Svetom Stolicom, te naposljetku usmjerenost na Dalmaciju u nuncijaturi Venecije.

Prvi dio knjige nosi naslov *Bastionska tranzicija* (str. 21 – 149), a unutar njega su sadržana tri poglavlja. Prvo poglavlje, pod nazivom *Osamljena uporišta* (str. 21 – 45), se bavi statusom pojedinih gradova u razdoblju od početka 16. st. do pred Kandijski rat, kao i nekim generalnim zbivanjima tog razdoblja. Prvo se spominje Klis, koji je bio od velike važnosti za Svetu Stolicu kao štit križarskog kršćanstva (autor ga naziva „Papina utvrda“), dok je Mlecima smetao, jer su bili prisiljeni odustati od neutralnosti prema Osmanlijama nakon što su ga oni zauzeli i vojno se angažirati u Dalmaciji, umjesto da je samo kolonijalno iskorištavaju. Zatim se obrađuju Herceg Novi, bitno geostrateško uporište i osmanlijsko gusarsko gnijezdo i Zadar, gdje je uveden novi, u očima vojnih inženjera znanstveni princip bastionske gradnje tzv. „savršenih gradova“, učinivši ga najsnažnijim gradom Dalmacije, a gradnja umjetnog utvrđenog otoka Forte označila sukobljene strane

kao striktno maritimnu i striktno teritorijalnu, što je dovelo do mletačkog usvajanja taktike „spaljene zemlje“. Nakon toga je fokus skrenut prvo na pokušaj kršćanskih sila da uvuku Veneciju u novi rat (Drugi turski) protiv Osmanlija, čemu se ona opirala, želeći sačuvati mir u Dalmaciji, a zatim kratko na Uskočki rat i incidente u Dalmaciji koji su bili preludij Kandijskom ratu.

Tema drugog poglavlja je sadržana u njegovu naslovu: *Kandijski rat 1645. – 1699.* (str. 47 – 135), a prikaz rata je fokusiran na Dalmaciju, iako se spominju i događaji van nje. Tako se za povod rata navodi malteško pljačkanje osmanskog konvoja i naredno pristajanje na mletačku Kretu. Za Dalmaciju se navodi da je rat dočekala kao žrtva politike obiju zaraćenih strana. Prvo su Mlečani usmjerili komune ka zemljoradnji dok su ih trgovački eksploatirali, da bi onda tijekom ratovanja zatirali vangradski prostor, koji su Osmanlije ionako pustošili, stvorivši negativni, pola – pola omjer urbanog i ruralnog stanovništva, koji je bio iznimno teško održiv. Rat u Dalmaciji je u prvom desetljeću ratovanja bio pretežno opsadnog karaktera, s time da su Mlečani uglavnom rušili osvojeno, a Osmanlije zadržavali i jačali, iz razloga financija i ljudstva, gdje su imali prednost. Ipak, treba napomenuti da su Osmanlije opsadom zauzeli samo Novigrad, na početku rata i uspjeli vratiti Knin 1654., nakon što su ga Mlečani osvojili zajedno sa cijelim Ravnim Kotarima, Makarskim primorjem, te Drnišem, Klisom i Sinjem. Razlog takvom uspjehu je: „... superiornost mletačkih topnika, raznovrsnost borbenog sastava i dostupne opskrbe...“, (Vrandečić, 2013. str. 66). Također, imali su podršku pape, u vidu streljiva, trupa i financija. Osmanlije su u isto vrijeme imali neučinkovito topništvo i nedostatne opsadne radove da uistinu zaprijetu sve utvrđenijim gradovima i nakon neuspjele opsade Splita 1657. okrenuli su se pljačkaškom ratu, na kopnu i na moru. Mlečani su takav rat već bili otpočeli, nakon što su izgubili gotovo sve profesionalne plaćenike, što pogibijom, što kugom i velike količine novca, nastojeći primiriti nekoliko pobuna istih, pa su se morali okrenuti domaćem stanovništvu za pomoć, među kojima su prednjačili Morlaci, koji su od pljačke i živjeli. Time se Venecija tijesno povezala sa svojim dalmatinskim podanicima i ujedno odustala od zatiranja vangradskog prostora koji im je bio neophodan za život, što je predstavljalo zaokret u politici Venecije.

Treće poglavlje nazvano je *Kratki predah* (str. 137 – 149), i ono je posljednje u prvom dijelu knjige. Prvo je obrađen proces razgraničenja, tijekom kojeg su Osmanlije inzistirale da se grad može svojatati samo ako je po zauzeću utvrđen i postavljena vojna posada, a ne samo naseljeno nekolicina Morlaka i seljaka. Taj pristup je bio uspješan, pa su Mlečanima od svega osvojenog ostali samo Novigrad, Klis i Solin, s uskim obalnim pojasom od Zadra do Trogira, dok su se u Drniš Osmanlije doslovno ušetalu, jer su ga Mlečani ostavili pustim. Nakon razgraničenja i uništenja osmanlijske gusarske flote, ponovno je počela teći, kako pomorska, tako i karavanska trgovina iz Bosne prema Dalmaciji, najviše od toga

preko Splita, koji je obnovio svoj status poveznice Balkana i Italije i time svoj trgovački značaj. Istovremeno su Osmanlije obnovili ratovanje u Europi, u što će Venecija uskoro biti uvučena.

Nakon toga slijedi drugi dio knjige, nazvan *Vojni zamah* (str. 153 – 223) i koji sadržava jedno poglavlje pod nazivom *Morejski rat 1684. – 1699.* (str. 153 – 223), kojem je u obradi pristupljeno kao i Kandijskom. Venecija je nastojala ostati van sukoba kojeg su Osmanlije već započele u Europi, tako da je ostala po strani dok su Morlaci zauzimali osmanlijske dalmatinske utvrde, sve dok, navodno, nisu razvili papinski stijeg nad njima. Venecija se pridružila Svetoj ligi, uzdajući se u ponovljenu pomoć Svete Stolice, te usput obećala zaštitu Morlacima i pokrenula migraciju stanovništva na svoje prostore. Mlečani su brzo po početku rata Morlake učinili svojim regularnim plaćenim postrojbama, što je bio „... presudni zaokret u mletačkoj politici prema Morlacima i dalmatinskom bojištu.“ (Vrandečić, 2013. str. 164.) Morlaci su igrali ključnu ulogu na dalmatinskom bojištu, konstantno napadajući i pljačkajući osmanlijske položaje te posljedično dižući na oružje sve više domaćeg kršćanskog stanovništva, u čemu se vidi karakter sukoba kao primarno kršćansko – muslimanskog. Dodatno, Mlečanima je povećan izbor profesionalnih plaćenika, tako da su raspolagali i iskusnim gerilskim i bojno – opsadnim trupama, iako su uglavnom odvojeno operirali – Morlaci po Dalmaciji, a profesionalne trupe na području Boke, skupa s mornaricom. Sva snaga združenih mletačkih, plaćeničkih i domaćih jedinica pokazala se zauzimanjem Herceg Novog i Knina, te obranom Sinja protiv višestruko brojnijih osmanlijskih snaga, efektno ih odbacujući onkraj Dinare, što je također pokazalo, zajedno s porazima na ugarskom bojištu, da su Osmanlije izgubili vojnu premoć te da su nesposobni pratiti europske vojne napretke. Nakon odbacivanja Osmanlija prema Bosni, pokrenuti su upadi na njihov teritorij i zauzet niz utvrda u dolini Neretve, no Mlečani su ultimativno ostali bez mogućnosti da zauzmu Dubrovnik, a saveznici su se pokazali previše nesložni da trajno uklone osmanlijsku prijetnju.

Treći dio knjige nosi naziv *Stagnacija* (str. 227 – 260) i u njemu su sadržana dva poglavlja. Poglavlje pod nazivom *Drugi morejski rat 1714. – 1718.* (str. 227 – 238) se više fokusira na događaje van Dalmacije: Rat za španjolsko naslijeđe, gubitak Moreje, obrana Krfa te Habsburško prodiranje do Beograda i Požarevački mir. Vezano za Dalmaciju, „Sva se Bosna sjatila pod Sinj ...“ (Vrandečić, 2013. str. 233), no taj je napad odbijen, te je propala opsada Ulcinja, što je pokazalo da „... sami profesionalci bez podrške lokalnog stanovništva ne mogu presuditi na bojištu.“ (Vrandečić, 2013. str. 237 – 238), a to je ujedno bila i posljednja mletačko – osmanska bitka na Jadranu.

Posljednje poglavlje nosi naziv *Izazovi modernosti* (str. 239 – 260) i vidljivo je da im Venecija nije bila dorasla. Iako je Dalmacija krenula ka boljitku tijekom 18. stoljeća, Mlečani su generalno podbacili, čemu je moguć razlog „...“

nedostatak integrativnog čimbenika, onog protonacionalnog, prosvjetiteljskog ili vjerskog, kojim su se koristile moderne apsolutističke države“ (Vrandečić, 2013. Str. 239). Gospodarski razvitak bio je slab i ograničen na obalne komune, dok je zaleđe trpjelo pod porezima usput nastojeći obrađivati zemlju. Također, Mlečani su odustali od uloge predvodnika i zaštitnika kršćanstva u Dalmaciji, koja je bila izražena tijekom Morejskog rata, postupno gubeći podršku na južnim posjedima, što su nastojali iskoristiti lažni car Stjepan Mali i Mahmud – paša Bušatlija, iako neuspješno. Mletačka je vlast na Jadranu prema kraju stoljeća sve više popuštala, nesposobna odgovoriti na društvene promjene jednako kao Osmanlije na vojne, te su je na kraju preuzeli Habsburgovci.

Ono što nije vidljivo iz ovako kratkog prikaza ove knjige jest obilje informacija koja ona nudi. Autor je uspio, koristeći dotad gotovo nedirnuto povijesno vrelo, predstaviti mletačko – osmanske sukobe na Jadranu jednostavno i sistematski, a opet nevjerojatno detaljno, vješto prikazujući stvarnost rata i ratom pogođenog društva, gdje faktori kao savezi, financije, opskrba, ljudstvo, tehnologija, religija, vremenski uvjeti, ambicije i sposobnosti pojedinaca pa čak i slučajnosti, utječu na konačni ishod. Uz to, generalni zaključci i komentari su tečno ukomponirani s protokom nuncijskih izvještaja, čineći knjigu jednako obuhvatnom koliko i detaljnom, ispreplićući širu povijesnu sliku sa takoreći „svakodnevnom poviješću“, koja se može iščitati iz zapisa venecijanske nuncijature.

Luka CVITKOVIĆ